

В.В. Євдокимов д.е.н., проф.

В.В. Нонік, к.ю.н.

Житомирський державний технологічний університет

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ МАЛИМИ ТА СЕРЕДНІМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено специфіку загроз фінансовій безпеці за факторами різних рівнів. Обґрунтовано порядок формування обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовою безпекою за напрямками: операційна діяльність, формування власного та позикового капіталу, формування активів, інноваційна діяльність, інвестиційна діяльність. За кожним з напрямів визначено об'єкти облікового відображення та порядок формування зовнішньої та внутрішньої звітності.

Ключові слова: фінансова безпека; обліково-аналітичне забезпечення; економічний аналіз; бухгалтерський облік; ризики.

Постановка проблеми. Фінансова безпека малих та середніх підприємств є стратегічно важливим елементом економічної безпеки як на мікро-, так і на макроекономічному рівні. Особливо це стосується України, адже дані підприємства займають найбільшу частку в загальному обсягу реалізованої продукції. Так, за офіційними джерелами, «Частка реалізованої продукції малими і середніми підприємствами становить майже 58 % від загального обсягу реалізації продукції в Україні... на сьогодні в Україні 99,8 % підприємств є малими і середніми».

Це обумовлює необхідність пошуку нових механізмів управління фінансовою безпекою малих та середніх підприємств, що, в свою чергу, вимагає пошуку розвитку нових організаційно-методичних положень обліково-аналітичного забезпечення. Таким чином, актуалізуються проблеми ідентифікації об'єктів бухгалтерського обліку та їх відображення з метою інформаційного забезпечення методів управління фінансовою безпекою малих та середніх підприємств.

Аналіз останніх досліджень. Питання управління фінансовою безпекою стали об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О.І. Барановський, І.О. Бланк, Д.О. Грицишен, О.О. Грищенко, М.М. Єрмошенко, В.В. Шелест, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, К.С. Горячева, О.В. Ареф'єва, О.С. Пристемський, Л.С. Козак, О.Е. Пономаренко, Т.Б. Кузенко, А.О. Єпіфанов, О.С. Журавка, Н.Й. Реверчук, М.Бердар, О.А. Єрмоленко, Ю.Б. Кракос, О.А. Кириченко, В.І. Куцик, Ю.Лаврова, Т.С. Шабатура, Ж.В. Кудрицька, І.В. Чібісова та інші.

Викладення основного матеріалу. Фінансова безпека малих та середніх підприємств є обов'язковою умовою успішного розвитку національного бізнесу, забезпечення модернізації економіки, підвищення її стійкості під час циклічних коливань і кризових явищ. Фінансова безпека малих та середніх підприємств є інтегрованим результатом її діяльності, що відображає комплекс факторів, що формуються в національній та глобальній господарських системах.

Враховання сприятливих факторів і нейтралізація негативних забезпечує стійкість довгострокового функціонування компанії, збільшення її виручки і рентабельності, оптимізацію вартості бізнесу, розвиток інноваційної діяльності, реалізацію ефективних інвестиційних проектів.

Управління фінансовою безпекою малих та середніх підприємств передбачає мінімізацію загроз, що проявляються у всіх сферах її діяльності. Розробка та реалізація стратегії фінансової безпеки малих та середніх підприємств забезпечують їх довгостроковий сталий розвиток за рахунок зміцнення позицій на ринках.

Основними критеріями функціонування малих та середніх підприємств є такі (табл. 1).

© В.В. Євдокимов, В.В. Нонік, 2014

Таблиця 1

Критерії функціонування малих та середніх підприємств

Вид підприємства	Середньооблікова чисельність працюючих за рік, чол	Обсяг валового доходу від реалізації продукції
Малі підприємства	50	70 млн. грн.
Середні підприємства	51 до 249	70-100 млн. грн.
Великі підприємства	250	більше 100 млн. грн.

Специфічність загроз фінансової безпеки, що виникають у процесі функціонування малих і середніх підприємств, обумовлено відмінностями їх:

- організаційно-управлінської структури;
- складу і структури майна, зобов'язань і джерел власного капіталу;
- специфіки використання різних способів фінансування діяльності.

Таким чином, малим і середнім підприємствам складно компенсувати фінансові втрати, що виникають під час настання несприятливих подій, тоді як впровадження заходів, що забезпечують достатній рівень фінансової безпеки, заснований на її оцінці, дозволяє скоротити, а в ряді випадків - запобігти таким втратам. Зазначене обумовлює розробку організаційно-методичних положень обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємств даної групи.

Фінансова безпека являє такий стан підприємства, за якого:

- рівень фінансової безпеки визначається за допомогою кількісних і якісних параметрів оцінки;
- забезпечується захищеність фінансових інтересів підприємства, в результаті чого підприємство прагне до фінансової рівноваги, підвищення фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності та стабільності діяльності в короткостроковому і довгостроковому періоді;
- забезпечується достатня фінансова незалежність, гнучкість під час прийняття фінансових рішень і задовольняються потреби підприємства у фінансових ресурсах для сталого розширеного відтворення;
- підприємство здатне протистояти існуючим і виникаючим загрозам за умови постійного моніторингу, а також формування ряду превентивних і контрольних заходів.

Фінансова безпека малих і середніх підприємств формується і еволюціонує під впливом факторів, що виникають як у зовнішній економічній сфері, так і в процесі діяльності даних підприємств. Ці фактори здатні проявлятися в різні періоди розвитку бізнес-структури і мати різні наслідки. Фактори фінансової безпеки малих та середніх підприємств можуть бути класифіковані за такими критеріями: сфера прояву, наслідки для підприємства, тривалість прояву, ступінь керованості, можливість прогнозування. За критерієм сфер прояву можуть бути виділені фактори фінансової безпеки малих та середніх підприємств, що виникають у глобальній економіці і формуються в національній економіці.

Під фінансовою безпекою підприємства розуміється система нейтралізації і мінімізації загроз її фінансової діяльності, що виникають під впливом факторів зовнішнього середовища і внутрішніх факторів еволюції компанії. Під загрозою фінансової безпеки підприємства розуміється можливий негативний наслідок дії факторів зовнішнього середовища і внутрішньої еволюції компанії для її фінансового стану. «Найважливішою передумовою формування системи фінансової безпеки підприємства, поряд з визначенням пріоритетних фінансових інтересів, є ідентифікація загроз їх реалізації. Від того, наскільки повно визначено склад загроз фінансовим інтересам, наскільки точно оцінено рівень інтенсивності їх прояву та можливого збитку, залежить ефективність побудови всієї системи забезпечення фінансової безпеки підприємства» [1, с. 54].

За рівнем впливу на фінансову безпеку підприємства загрози класифікують за факторами трьох рівнів [1, 2, 3, 6]: фактори (загрози і небезпеки) 1 рівня: безпосередньо впливають на фінансову безпеку (наприклад, відсутність у підприємства фінансових ресурсів для розрахунків за своїми зобов'язаннями); фактори (загрози і небезпеки) 2 рівня: впливають на фінансову безпеку через економічну безпеку; фактори (загрози і небезпеки) 3 рівні: впливають на фінансову безпеку через загальну безпеку підприємства.

Характеристика даних загроз наведена в таблиці 2.

Ідентифікація факторів та ризиків фінансовій безпеці малих та середніх підприємств

Рівень факторів	Характеристика	Ризикоутворюючі фактори:	Ризики:
Перший рівень	Безпосередньо впливають на фінансову безпеку, висловлюють загрози і небезпеки першорядним (пріоритетним) фінансовим інтересам власників МСП, внаслідок чого повинні піддаватися особливому, посиленому контролю в частині прийняття управлінських рішень щодо нейтралізації їх негативного впливу.	<ul style="list-style-type: none"> - нестача інвестицій і фінансових ресурсів; - відсутність резервів; - труднощі в процесі отримання кредитів; - відсутність можливості отримання знижок при закупівлях внаслідок невеликих обсягів; - низький рівень ведення обліку; - відсутність фінансового планування. 	<ul style="list-style-type: none"> - неплатежу з боку контрагентів; - втрати ліквідності; - втрати платоспроможності; - втрати фінансової рівноваги;
Другий рівень	Впливають на фінансову безпеку МСП через економічну безпеку, вимагають підвищеної уваги з точки зору контролю за попередженням негативного впливу загроз і небезпек, що входять до складу зазначеної групи чинників.	<ul style="list-style-type: none"> - обмежений ринок; - відсутність доступу до інформації про стан ринку; - нестача економічно обґрунтованих програм і проектів; - складність системи оподаткування. 	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення обсягів продажів у результаті порушення договірних зобов'язань; - зниження попиту на продукцію з боку основних споживачів.
Третій рівень	Впливають на фінансову безпеку МСП через загальну безпеку, мають менший ступінь впливу на фінансову безпеку (у порівнянні з факторами 1 і 2 рівнів) і висловлюють загрози і небезпеки другорядним фінансовим інтересам власників МСП, однак, також повинні враховуватися при прийнятті управлінських рішень щодо нейтралізації їх негативного впливу.	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень конкуренції з великими підприємствами; - неефективне управління персоналом; - обмежені способи найму і відбору персоналу; - високий рівень плинності кадрів; - нечітке документування трудових відносин; - різнопланові функції керівника; - відсутність можливості навчання персоналу; - слабкий рівень технічної оснащеності; - недосконалість нормативно - правової бази. 	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення обсягів продажів і недоотримання прибутку в результаті високої конкуренції; - втрати професійних кадрів; - виникнення втрат внаслідок обставин непереборної сили; - втрати дохідності бізнесу в результаті зниження рівня репутації; - скорочення обсягів виробництва в результаті використання застарілого обладнання; - зниження прибутку в результаті підвищення цін на матеріали; - виникнення додаткових витрат у результаті зміни законодавства.

Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансовою безпекою малих та середніх підприємств

Напрямок діяльності МСП	Методи управління	Облікове забезпечення		
		Відображення на рахунках	Зовнішня звітність	Внутрішня звітність
1	2	3	4	5
Операційна діяльність	- максимізація виручки за рахунок розширення продуктивних рядів, збільшення долі присутності на ринку, освоєння нових ринків;	- рахунки доходів (70, 71); - рахунки активів (23, 26); - рахунки витрат (90, 94)	Звіт про фінансові результати; Звіт про рух грошових коштів	Аналітичні звіти про доходи та витрати, обсяги реалізації
	- оптимізація постійних та змінних витрат;	- рахунки витрат (23, 91, 92, 93)	Звіт про фінансові результати	Калькуляція, аналітичні звіти про витрати та обсяги виробництва
	- оптимізація податкових платежів	- рахунки доходів (70-77); - рахунки витрат (23, 90-98); - рахунки розрахунків (64)	Звіт про фінансові результати; Податкові декларації	Калькуляція, аналітичні звіти про витрати та доходи
	- підтримання платоспроможності	- рахунки капіталу (40-44); - рахунки зобов'язань (5, 6-й клас рахунків); - рахунки активів (30-33)	Баланс, звіт про власний капітал, звіт про рух грошових коштів	Аналітичні звіти про власний капітал, зобов'язання та грошові кошти
	- забезпечення ліквідності	- рахунки оборотних активів (2-й клас); - рахунки короткострокових зобов'язань (6-й клас)	Баланс, звіт про рух грошових коштів	Аналітичні звіти про грошові кошти, короткострокові зобов'язання, оборотні активи
	- регулювання грошових потоків	- рахунки грошових коштів (рахунки 30-33)	Баланс, звіт про рух грошових коштів	Аналітичні звіти про грошові кошти
	- регулювання товарно-матеріальних запасів	- рахунки оборотних немонетарних активів (2-й клас рахунків)	Баланс	Аналітичні звіти про оборотні немонетарні активи
	- оптимізація дебіторської заборгованості	- рахунки дебіторської заборгованості (36, 37, 38)	Баланс	Аналітичні звіти про дебіторську заборгованість
- регулювання кредиторської заборгованості	- рахунки кредиторської заборгованості (5 та 6-й класи)	Баланс	Аналітичні звіти про кредиторську заборгованість	

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
	- амортизаційна політика	- рахунки необоротних активів (10, 11, 12, 13) - рахунки витрат (23, 91, 92, 93, 94)	Баланс, звіт про фінансові результати	Аналітичні звіти про необоротні активи, калькуляція
	- моніторинг фінансового стану постачальників і покупців;	Визначається шляхом аналізу зовнішніх джерел, на наявних даних про залишки заборгованості		
Формування власного та позикового капіталу	- оптимізація обсягу власного капіталу; - регулювання структури власного капіталу;	- рахунки власного капіталу (401, 42, 43)	Баланс, звіт про власний капітал	Аналітичні звіти про власний капітал в розрізі його окремого виду
	- оптимізація обсягу позикового капіталу; - регулювання структури позикового капіталу;	- рахунки кредиторської заборгованості (5, 6-й класи)	Баланс	Аналітичні звіти про кредиторську заборгованість
	- мінімізація WACC;	Визначається шляхом аналізу зовнішніх джерел		
	- дивідендна політика;	- рахунки розрахунків з учасниками (67) - рахунки власного капіталу (401, 44)	Баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал	Аналітичні звіти про розрахунки з учасниками, власний капітал, прибуток
	- формування резервного фонду;	- рахунки власного капіталу (43)	Баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал	Аналітичні звіти про власний капітал, фінансові результати
	- формування нерозподіленого прибутку;	- рахунки доходів і витрат (7, 9-й класи); - рахунки власного капіталу (40, 42, 43, 44)	Баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал	Аналітичні звіти про власний капітал, фінансові результати
	Формування активів	- моніторинг використання основного капіталу	- рахунки необоротних активів (1- клас рахунків)	Баланс
- оптимізація оборотного капіталу		- рахунки оборотних активів (2, 3-й клас)	Баланс	Аналітичний звіт про оборотні активи

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
	- реалізація низькорентабельних активів	- рахунки оборотних і необоротних активів (1, 2-й клас рахунків)	Баланс, звіт про фінансові результати	Аналітичні звіти про оборотні і необоротні активи
	- моніторинг відповідності активів та пасивів	- рахунки активів (1, 2, 3- класи рахунків) - рахунки власного капіталу (4-й клас); - рахунки зобов'язань (5, 6-й клас рахунків)	Баланс, звіт про власний капітал	Аналітичні звіти про активи та пасиви
	- динаміка дебіторської заборгованості	- рахунки дебіторської заборгованості (36, 37)	Баланс	Аналітичні звіти про дебіторську заборгованість
	- моніторинг доходності активів	- рахунки активів (1, 2-й класи рахунків)	Баланс	Аналітичні звіти про активи
	- управління валютними ризиками	- рахунки грошових коштів (30, 31, 33)	Баланс, звіт про рух грошових коштів	Аналітичні звіти про грошові кошти
Інноваційна діяльність	- бюджетування НДР	- рахунки витрат (94)	Звіт про фінансові результати	Аналітичні звіти про витрати на НДР
	- формування інтелектуального капіталу	- рахунки витрат (15, 94); - рахунки активів (12)	Баланс	Аналітичні звіти про нематеріальні активи
	- моніторинг ринку інновацій	Визначається шляхом аналізу зовнішніх джерел		
Інвестиційна діяльність	- визначення доходності інвестицій	- рахунки інвестицій (14, 35); - рахунки доходів (72) - рахунки витрат (96)	Баланс, звіт про фінансові результати	Аналітичні звіти про інвестиційну діяльність
	- управління інвестиційними ризиками;	Визначається шляхом аналізу зовнішніх джерел		

Загрози за ознакою виду діяльності підприємства поділяються на загрози, які виходять від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Звуження горизонту діяльності до певного її виду дозволить найбільш точно і повно ідентифікувати можливі загрози і виділити найбільш пріоритетні з них. Як інший критерій класифікації може обиратися пріоритетність інтересів власників. Так, за пріоритетністю інтересів власників загрози поділяються на загрози:

- пріоритетним (першорядним) фінансовим інтересам (зниження ринкової вартості підприємства, зменшення рівня прибутковості власного капіталу, скорочення рівня достатності фінансових ресурсів);
- загрози другорядним фінансовим інтересам (конкретизуються з урахуванням особливостей і умов здійснення діяльності).

Таким чином, названі фактори, ризики, небезпеки і загрози фінансової безпеки малих і середніх підприємств виділяють їх у сферу особливо актуальних фінансових проблем сучасної економіки. Разом з тим, кожне мале або середнє підприємство працює в специфічних умовах конкретних ринків, має свої особливості, і, відповідно, потребує гнучких способів реагування на загрози фінансовим інтересам, легко адаптуються до нових нестандартних ситуацій.

Проте зазначені загрози частково відповідають системі управління малими та середніми підприємствами, адже мають узагальнюючий характер. В свою чергу, пропонуємо в системі управління, ідентифікувати ризики фінансової безпеки за такими напрямками: операційна діяльність, формування власного та позикового капіталу, формування активів, інноваційна діяльність, інвестиційна діяльність. Управління загрозами зазначеними напрямками та порядок формування обліково-аналітичного забезпечення наведено в таблиці 3.

Отже, розроблено порядок формування обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовою безпекою малих та середніх підприємств. За кожним напрямком визначено об'єкти бухгалтерського обліку та їх відображення на рахунках, місце інформації про окремі об'єкти у внутрішній та зовнішній звітності.

Таким чином, фінансова безпека підприємства – це складне, багатогранне поняття, яке залежить від багатьох факторів, що виникають як всередині підприємства, так і за його межами. Забезпечення фінансової безпеки можливо тільки тоді, коли на підприємстві розробляється і реалізується взаємопов'язаний процес управління пасивами, активами і ризиками.

У першу чергу, мова йде про необхідність формування оптимальної структури капіталу та оцінки її впливу на фінансовий стан підприємств, яке призводить до прийняття різних управлінських рішень, здатних порушити його стійкість і загрожувати фінансовій безпеці. Для забезпечення безпеки функціонування господарюючих суб'єктів необхідно сформувати програму раціонального та ефективного використання їх фінансових ресурсів на основі оптимізації структури капіталу, що є одним з головних напрямків фінансового менеджменту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження, обґрунтовано загальні положення фінансової безпеки малих та середніх підприємств, зокрема визначено специфіку управління нею. Дану специфіку загроз фінансовій безпеці визначено за факторами різних рівнів.

Обґрунтовано порядок формування обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовою безпекою за напрямками: операційна діяльність, формування власного та позикового капіталу, формування активів, інноваційна діяльність, інвестиційна діяльність. За кожним з напрямків визначено об'єкти облікового відображення та порядок формування зовнішньої та внутрішньої звітності.

Список використаної літератури:

1. *Бадаєва О.Н.* Методические аспекты оценки финансовой безопасности предприятий / *О.Н. Бадаєва* // Материали Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы экономики и финансов в условиях современных вызовов российского и мирового хозяйства», г. Самара, 2013 г. – С. 54–57.
2. *Бадаєва О.Н.* Особенности угроз финансовой безопасности малых и средних предприятий / *О.Н. Бадаєва* // Актуальные вопросы экономических наук: сборник материалов XXX Международной научно-практической конференции ; под общ. ред. *С.С. Чернова*. – Новосибирск: СИБПРИНТ, 2013. – С. 203–206.
3. *Грицишен Д.О.* Стійкий розвиток в системі управління фінансово-економічною безпекою: трансформаційний підхід / *Д.О. Грицишен, О.О. Гриценко* // Вісник ЖДТУ / Серія: Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ. – 2013. - № 2. – С. 30–44.
4. *Євдокимов В.В.* Концепція управління економічною безпекою суб'єктів господарювання в контексті теорії сталого розвитку : монографія / *В.В. Євдокимов, О.В. Олійник, Д.О. Грицишен, О.О. Гриценко*. – Житомир : ЖДТУ, 2013. – 240 с.

ЄВДОКИМОВ Віктор Валерійович – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та соціального розвитку Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:
– фінансова безпека.

НОНИК Валерій Вікторович – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, доцент кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:
– фінансова безпека.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2014.